

BAGOSSY MÁRIA\*

DOI: 10.59851/mj.72.06.11

## Recenzió Haraszi Margit Katalin „A kínzás és a rossz bánásmód fogalmának értelmezése a nemzetközi jogban – a tilalom egyes alkotmányos garanciái” című művéről

Haraszi Margit Katalin 2023-ban megjelent, „A kínzás és a rossz bánásmód fogalmának értelmezése a nemzetközi jogban – a tilalom egyes alkotmányos garanciái” címet viselő monográfiája<sup>1</sup> a magyar jogirodalomban hiánypótlónak tekinthető, ugyanis átfogó jelleggel mutatja be a kínzás és a rossz bánásmódok elleni nemzetközi instrumentumokat. A tilalmazott magatartások fogalmi meghatározása érdekében a szerző figyelmet szentel az egyes nemzetközi egyezmények által létrehozott és azok megtartását ellenőrző testületek eljárásának is, kitérve mind az univerzális, mind a regionális – európai, amerikai és afrikai – emberi jogi jogvédelmi mechanizmusok tevékenységére. Jelen recenzió áttekintést ad a kötetben feldolgozott főbb tárgykörökről, egy Magyarországot érintő példával szemléltetve a szerző által választott téma fontosságát.

**Kulcsszavak:** nemzetközi jog; emberi jogok; kínzás és embertelen, megalázó bánásmód; Egyesült Nemzetek Szervezete; Európa Tanács; Emberi Jogok Európai Bírósága

Hieronymus Bosch németalföldi festő 1485–1500 körül készült műve, „Az utolsó ítélet” triptichon középső táblája a végítélet eljövételét ábrázolja, amikor a bűnösök elnyerik méltó, földi életük során tanúsított cselekedeteikhez igazodó büntetésüket: a fősvény embert élve megfőzik, a haragos embert megpatkolják és tűzre vetik, míg a falánk embert halálra etetik.<sup>2</sup>

„Az utolsó ítélet” egy részlete jelenik meg Haraszi Margit Katalin „A kínzás és a rossz bánásmód fogalmának értelmezése a nemzetközi jogban – a tilalom egyes alkotmányos garanciái” című műve borítóján. A szerző választása mindenképpen említésre érdemes, hiszen a Bosch által rendkívül plasztikusan ábrázolt események jól példázzák, milyen borzalmas tettekre képes az emberi barbárság. A kép, illetve a kötet témája ugyanakkor egymással szembe is állítható: míg a korabeli társadalom számára elfogadottnak tűnhetett a bűnös emberek kínzással történő megbüntetése, addig napjainkra a kínzás és a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód tilalma a nemzetközi közösség által elismert emberi joggá vált. A szerző az utóbbi folyamatot bemutatva áttekintést ad mindazon univerzális, illetve regionális nemzetközi instrumentumokról, amelyekben a XX–XXI. század folyamán rögzítést nyert a kínzás és a rossz bánásmód tilalma.

„Senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.” Az 1948. december 10. napján elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata idézett 5. cikke, majd a

későbbiekben megalkotott, kötelező erővel rendelkező nemzetközi egyezmények – például a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) – általános jellegű megfogalmazással szolgálnak a kínzás és a rossz bánásmód tilalmazására. A tilalom hatékony érvényesülése ugyanakkor elképzelhetetlen a tilalmazott magatartások definíciója hiányában, ezért a kötet második és harmadik fejezeteiben a szerző részletesen elemzi előbb a kínzás, majd a rossz – kegyetlen, embertelen vagy megalázó – bánásmód megállapításához szükséges egyes fogalmi elemeket. A különböző fogalmak meghatározása, valamint elhatárolása érdekében a szerző nem csupán a nemzetközi egyezmények rendelkezéseit ismerteti, hanem az egyes egyezmények által létrehozott és azok betartását ellenőrző mechanizmusok jelentéseivel, határozataival is részletesen foglalkozik, mely a kutatás célkitűzésénél fogva elengedhetetlen volt: az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni egyezménye (United Nations Convention Against Torture, a továbbiakban: UNCAT), illetőleg a kínzás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló Amerika-közi egyezmény (Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture, a továbbiakban: IACPPT) kivételével további emberi jogi tárgyú instrumentum a kínzás definícióját nem tartalmazza, míg a rossz bánásmód ismérveinek meghatározásához a nemzetközi egyezmények egyike sem nyújt iránymutatást.

A szerző által alkalmazott összehasonlító kutatási módszer erényeként említendő, hogy az ENSZ keretében működő univerzális kontrollrendszer és az Európa Tanács által létrehozott regionális kontrollrendszer mellett az amerikai és az afrikai emberi jogi jogvédelmi mechanizmusoknak is figyelmet szentel. Az univerzális és a regionális ellenőrző testületek joggyakorlata közötti kölcsönhatást a kötetben bemutatott több eset is szemlélteti, így

\* Bagossy Mária egyéni ügyvéd. ORCID: 0009-0004-4231-2827

<sup>1</sup> Haraszi Margit Katalin: A kínzás és a rossz bánásmód fogalmának értelmezése a nemzetközi jogban – a tilalom egyes alkotmányos garanciái. Budapest, Gondolat Kiadó, 2023.

<sup>2</sup> Bartek Péter Pál: Betegség és képzőművészet. DLA-értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, 2008. 34–35.

például az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága előtt folyamatban volt Luis Lizardo Cabrera kontra Dominika ügy, melyben a bizottság az embertelen és a megalázó bánásmód fogalmainak elhatárolásához az Emberi Jogok Európai Bizottsága és az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) által kidolgozott szempontokra támaszkodott.

Magyarország az ENSZ keretében megalkotott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát 1976. március 23. napján, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni egyezményt 1987. június 26. napján fogadta el. A regionális instrumentumok köréből az EJEE 1993. április 15-én, a Kínzás Megelőzésének Európai Egyezménye pedig 1995. március 1-jén vált a hazai jogrend részévé. A felsorolt egyezmények ratifikálása révén hazánkban mind az univerzális, mind a regionális (európai) kontrollmechanizmusok jogosultak a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalma megtartásának ellenőrzésére.

A belső jogban az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.” Önmagában e tilalom alkotmányos deklarálása nem elegendő a III. cikk által biztosított emberi jogból fakadó és az államot terhelő kötelezettségek teljesítéséhez: ahogyan arra a szerző is rámutat, az állam köteles intézkedéseket tenni a tilalom tényleges érvényesülése érdekében, pozitív fellépéssel biztosítva, hogy sem maga az állam, sem más – így valamely magánszemély – ne valósítson meg a tilalmazott bánásmódok körébe tartozó magatartást.

A szerző az EJEB ítélkezési gyakorlatából több ítéletet is megjelöl, melyek elmarasztalták a magyar államot az EJEE-nek a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmát rögzítő 3. cikkének megsértése miatt. Hazánk marasztalását eredményezte – más mellett – a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása, a rendőri kényszerintézkedések aránytalan alkalmazása, a rossz bánásmód tilalmába ütköző esetek nem megfelelő kivizsgálása, továbbá a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága és az elégtelen fogvatartási körülmények. Véleményem szerint az utóbbi tárgykörben folyt eljárások jól szemléltetik a különböző ellenőrző testületek tevékenysége közötti kölcsönhatást, ezért jelen recenzióban rövid ismertetésük indokolt.

Az EJEB a Varga és mások kontra Magyarország ügyben 2015. március 10. napján kelt ítéletében a magyar büntetés-végrehajtási rendszer strukturális és szisztematikusság hiányosságait állapította meg, az intézetek telítettsége és a nem megfelelő börtönkörülmények okán.<sup>3</sup> Ítéletének meghozatala során a bíróság áttekintette az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ajánlásait, az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottsága (European Committee

for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, a továbbiakban: CPT) országjelentéseit, emellett az alapvető jogok biztosának az egyes büntetés-végrehajtási intézetekben tett látogatásairól készült jelentéseit és a magyar bíróságok gyakorlatát is. A pilot judgment eljárás keretében született határozat nyomán hazánk új börtönök létesítésével, illetve a meglévő intézetek férőhelyeinek növelésével igyekezett elejét venni az újabb kérelmeknek. A már sérelmet szenvedett fogvatartottak számára 2017. január 1. napjától bevezetésre került az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás jogintézménye, mely a kínzás és a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód tilalmába ütköző börtönkörülmények okozta sérelmeket hivatott kompenzálni. Az EJEB a Domján kontra Magyarország ügyben e jogintézményt az EJEE 13. cikkével összhangban álló, hatékony jogorvoslati lehetőségként értékelte, melyet a fogvatartottak kötelesek kimeríteni, mielőtt a strasbourgi bírósághoz fordulnának.<sup>4</sup>

Noha a kártalanítás bevezetésével az EJEB-hez benyújtott fogvatartotti kérelmek elapadtak, a CPT 2024. december 3. napján közzétett, 2023-as országlátogatásáról készült jelentése azt mutatja, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága, az elégtelen elhelyezési körülmények továbbra is problémát jelentenek hazánkban,<sup>5</sup> melynek orvoslásához – és ily módon a kínzás és a rossz bánásmód tilalmának tényleges érvényesüléséhez – az államot terhelő intézkedési kötelezettség teljesítése szükséges.

A CPT soft law jellegű jelentései, az EJEB kötelező erővel rendelkező ítéletei, valamint a további, nemzetközi és belső ellenőrzési mechanizmusok tevékenysége egyaránt hozzájárultak a hazai büntetés-végrehajtási rendszer infrastrukturális fejlesztéséhez, a vonatkozó jogszabályi rendelkezések módosításához és új jogintézmények bevezetéséhez. Mindez kellő bizonyosságul szolgál a Haraszti Margit Katalin által választott téma fontosságára, egyúttal igazolja annak jelenleg is fennálló aktualitását. A szerző a UNCAT fakultatív jegyzőkönyve által életre hívott és Magyarországon is működő Nemzeti Megelőző Mechanizmus első osztályvezetőjeként gyakorlati tapasztalattal rendelkezik az ellenőrző testületek munkáját illetően, mely tapasztalat megmutatkozik a téma elméleti kidolgozásában is. Úgy gondolom, monográfiája nem csupán a jogtudomány képviselőinek érdeklődésére tarthat számot, hanem azt a laikus olvasó is kézbe veheti, hiszen a szerző által felsorakoztatott jogesetek éppen azt példázzák: bárki érintettje lehet a tilalmazott bánásmódok valamelyikének.

<sup>4</sup> Domján kontra Magyarország, az EJEB 2017. november 14. napján meghozott határozata, ügyszám: 5433/17, 35.

<sup>5</sup> A CPT megállapításai szerint a büntetés-végrehajtási intézetek átlagos telítettsége a 2023. évben 109,5% volt. Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 16 to 26 May 2023, 23. <https://rm.coe.int/1680b29ebd>

<sup>3</sup> Varga és mások kontra Magyarország, az EJEB 2015. március 10. napján meghozott ítélete, ügyszámok: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 és 64586/13, 114–116.